

La tençó popular catalana

Antoni Serrà Campins
Universitat de Girona

Hipòtesi de treball

El punt de partida d'aquest treball sobre la tençó popular fou la hipòtesi segons la qual, en tota l'àrea lingüística catalana, hi hauria hagut, des que la llengua existí, diverses formes de cant amebeu o cant alternat, per mitjà de les quals els poetes i les poetesses orals dialogaven, polemitzaven o competien posant a prova la seva capacitat improvisadora. El propòsit era demostrar que aquesta forma lúdica de la poesia tradicional s'havia manifestat per mitjà de modalitats prou diverses, tant pel que fa a la forma i a l'extensió, com a la temàtica; i que no era exclusiva de cap època ni comarca o regió en particular, sinó que havia estat conreada ininterrompudament, fins al segle XX, arreu del Principat de Catalunya, del País Valencià i de les Illes Balears. És a dir, que el gènere, originat molt abans que l'escriptura a partir d'algun ritual magicoreligiós i practicat arreu del món, es devia manifestar al nostre país amb la mateixa vitalitat i diversitat de formes que en altres cultures europees pròximes a la nostra.

Mètode seguit

Primer vaig fer una recerca, tan exhaustiva com vaig saber, de dades i notícies recollides per filòlegs i folkloristes i de textos enterament dialogats que es troben dispersos en estudis i cançoners relatius a tota l'àrea lingüística catalana. Després vaig classificar i valorar el material aplegat i el vaig completar amb la informació que em van donar algunes persones que havien estat testimonis d'aquestes pràctiques i amb alguns enregistraments sonors. Posteriorment, seguint

el mètode comparatiu, vaig interpretar i completar els indicis i les evidències més escassos relatius a la pràctica de la tençó popular al Principat de Catalunya i al País Valencià per mitjà de la informació més explícita i més abundant recollida a les Illes Balears, on aquests duels poètics van tenir una vigència considerable fins a mitjan segle XX. Vaig comparar, també, la informació recollida als Països Catalans amb la informació procedent d'altres cultures, especialment de la italiana, on el gènere ha estat més estudiat. Això em va permetre de comprovar, una vegada més, el grau extraordinari d'unificació de tota la cultura oral-tradicional d'arreu d'Europa. Fent una regressió cronològica, a més, vaig extensius a les edats mitjana i moderna les línies generals dels resultats obtinguts a partir de la documentació relativa als segles XVIII, XIX i XX, ja que és evident que les diverses formes de tençó popular catalana eren pràctiques ancestrals que, des de l'antiguitat clàssica, havien sobreviscut al llarg dels segles amb innovacions escasses o poc profundes, atès el caràcter conservador de la cultura tradicional de l'època preindustrial i atès el coneixement que tenim d'aquestes pràctiques en altres països europeus durant els segles anteriors.

Resultats obtinguts

El treball argumenta i demostra els diversos punts de la hipòtesi de la qual parteix i classifica les formes de cant alternat en tres subgèneres diferenciats per la seva extensió i el seu contingut. Són la topada, la demanda i el combat, els quals es corresponen, respectivament, amb la *sfi-da*, el *dubbio* i el *contrasto* italians. Els defineix, caracteritza i exemplifica amb abundància de textos i n'estableix el mètode de composició durant l'actuació pública, feta amb l'ajuda de fórmules i temes tradicionals i de melodies molt simples, així com de preludis instrumentals o vocals que omplien els intervals entre estrofa i estrofa i entre vers i vers, sobretot quan la inspiració demanava algun moment de reflexió.

La topada o escomesa és el diàleg breu que, per mitjà de corrandes improvisades, mantenien dos corrandistes, glosadors o enversadors que havien coincidit en algun lloc i aprofitaven l'avinentesa per exercitar el seu art. La topada és, tot alhora, salutació, provocació, desafiament i invitació al diàleg poètic, seguit de la rèplica immediata de l'interpel·lat, el qual es veia obligat a respondre adequadament, si no volia que el seu prestigi poètic quedés malparat. Podia ser maligna o amistosa, segons el to mortificant o distès que la conversa adoptava.

La demanda consisteix en el plantejament i la resolució d'una dificultat. Per mitjà d'una corranda, un dels enversadors proposa una endevinalla, fa una pregunta poca-solta o absurda o una pregunta eròtica, planteja un problema o una situació complicada o exigeix l'enumeració de tots els fets, aspectes o elements que integren un conjunt determinat; i l'oponent contesta amb una cançó semblant, mirant de donar solució a la qüestió que li han proposat.

El combat, també conegut amb els noms d'*escoblejada*, *porfídia*, *glosado*, *glosat* i *rinya*, és una llarga discussió entre dos o més poetes o poetesses orals feta per mitjà de cançons improvisades. El més sovint el competidors eren dos: dos homes, dues dones o un home i una dona. Rarament passaven de tres. Era un espectacle d'una popularitat extraordinària, especialment entre els estaments més modestos, que podia allargar-se durant bastantes hores i que solia fer-se davant un públic nombrós i participatiu, prèviament convocat. Eren disputes altament estilitzades, amb totes les característiques d'un ritual, que es desenvolupava lentament, amb una certa solemnitat i d'acord amb una reglamentació coneguda de tothom. S'obria amb una introducció, en la qual invocaven Déu, saludaven els assistents i es presentaven a si mateixos; i es tancava amb un epíleg, en el qual demanaven disculpes per les ofenses causades i s'acomiadaven. Aquestes dues parts es feien per mitjà de cançons formulàries que

eren adaptades a les circumstàncies de cada cas particular. Un combat monotemàtic o una secció d'un combat politemàtic podien consistir en una baralla estilitzada, un seguit de demandes o preguntes difícils, un contrast de dos punts de vista oposats, una sàtira contra tercers, una narració feta a base de preguntes i respostes o un diàleg teatral entre personatges ficticis.

La multiplicitat de formes, temes i procediments del cant alternat l'adequava a tota mena de persones, llocs i ocasions, la qual cosa el feia omnipresent en la societat tradicional, el situava en un lloc central dins el conjunt de tota la poesia oral i el convertia en una de les fonts més importants de les cançons curtes i llargues que circulaven anònimament. De la topada, la demanda i el combat pròpiament dits que feien dos o més poetes enfrontats cara a cara per mitjà de cançons improvisades, se n'havien derivat d'altres adaptades als poetes més reflexius o que no tenien gaire facilitat per improvisar. Se'n feien a distància, amb els enversadors situats en llocs o poblacions diferents, per mitjà de cançons no necessàriament compostes al moment, sinó preparades amb temps, abans de ser enviades al seu destinatari a través d'algun intermediari que memoritzava el text o per mitjà del paper escrit; i n'hi havia de fictícies, compostes per un sol poeta. Hi havia, encara, altres formes de cant alternat que podien practicar els simples cantaires, fent servir cançons alienes. Igualment, sembla que el col·loqui i el fàstic, dos gèneres populars totalment dialogats que eren divulgats oralment i per mitjà de l'escriptura, han de tenir el seu origen en la tençó popular practicada pels poetes orals.

L'estudi també mostra com les diverses modalitats de la tençó trobadoresca i dels seus precedents llatins tenen un equivalent en alguna de les modalitats practicades pels modestos versificadors orals, de la qual cosa es desprèn l'origen popular de la tençó culta. Un fet que no ens estranyarà, si tenim en compte que les formes populars precediren de les

corresponents formes cultes, de vegades també compostes oralment de manera improvisada, i si tenim en compte que durant l'edat mitjana la literatura oral-tradicional era patrimoni de totes les classes socials, de savis i d'illetrats, a diferència de la literatura culta, a la qual només tenien accés els estaments més privilegiats. El debat breu trobadoresc conegut amb el nom de *cobla* és l'equivalent literari de la topada; la cobla tençonada trobadoresca ho és de la glosa tençonada, corranda tençonada o folia tençonada; la demanda o requesta trobadoresca, de la forma popular que en el treball també hem designat amb el mateix nom de *demanda*; la tençó trobadoresca, ho és del combat; el *conflictus*, *altercatio*, *contentio* o *disputatio* llatí i el joc partit o partiment trobadoresc, de la modalitat de combat consistent en un contrast de dos punts de vista oposats; i el torneament trobadoresc, del combat que enfrontava alhora més de dos poetes orals. Les formes cultes canviaven la mètrica i l'estil i, als temes d'arrel folklòrica, afegien temes i conceptes procedents de l'alta cultura; però les estructures bàsiques i els subgèneres, així com bona part de la temàtica, continuaven essent els mateixos.